

POLITISKĀS CĪŅAS LATVIJAS ĀRPUSSKOLAS IZGLĪTĪBAS KONGRESU PADOMĒ (1921–1934)

Paulis Gavars

Atslēgas vārdi: ārpuskolas izglītība, kreisās partijas, kultūras koalīcija, idejiska un organizatoriska cīņa

Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (LSDSP) un Latvijas Komunistiskā partija (LKP) jau no 20. gadu sākuma dibināja kultūrizglītības un sporta biedrības, lai izmantotu tās politiskiem mērķiem: savu partiju ideoloģijas izplatīšanai, partiju vadības, iestāžu, to rīkoto gājienu un citu masu pasākumu aizsardzībai, politisko pretinieku fizisku uzbrukumu atvairīšanai un savukārt uzbrukumiem politiskajiem pretiniekiem, kā arī jaunu biedru piesaistīšanai. Politiskās partijas varēja nodrošināt savu kontroli pār kultūras iestādēm arī citā veidā — nevis dibinot jaunas biedrības, bet uzliekot saviem biedriem par pienākumu iestāties jau pastāvošajās kultūras organizācijās, lai pilnīgi likumīgi, iegūstot balsu vairākumu vēlēšanās, pārņemtu to vadošo orgānu — padomju un valžu — vadību. Šādu praksi, ko presē un arī dokumentos sauca par šturmešanu jeb iekarošanu, savstarpējā politiskā cīņā piekopa galvenokārt kreisās partijas — LKP un LSDSP. Nepieciešams atgādināt, ka LKP nebija masu partija, bet gan PSRS varas iestāžu apmācītu un algotu aģentu vadīta organizācija (aģentūra) Latvijas neatkarības iznīcināšanai. Raksta mērķis ir turpināt šā raksta autora jau agrāk veiktos pētījumus par abu iepriekš minēto kreiso partiju attiecībām strādnieku kultūras un sporta organizācijās. Šajās attiecībās kopumā dominēja savstarpēja apkarošana un politisks naids, kas sevišķi izpaudās strādnieku sporta biedrībās. LKP pamatnostādnes cīņā pret sociāldemokrātiem būtībā palika nemainīgas, mainījās tikai nianse. Tās dokumentos uzsvērts, ka darbībai politisko pretinieku organizācijās ir ļoti svarīga nozīme. Komunistiem ir jāpilda Kominternes norādījumi un jāiziet uz visplašāko politisko pretinieku organizācijās aptverto masu iekarošanu un to pārvilkšanu komunistiskās cīņas pulkos. Tomēr dažās organizācijās (no 1920. līdz 1926. g. ieskaitot) starp sociāldemokrātiem un komunistiem tika īstenota kopdarbība, piem., Rīgas Tautas augstskolā un Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomē. Šo kopdarbību abas partijas dēvēja par kultūras koalīciju vai vienotu kultūras fronti. Abu minēto partiju kultūras koalīciju Rīgas Tautas augstskolā, kā arī šīs mācību iestādes darbību vēlāk līdz tās slēgšanai 1934. g. augustā šā raksta autors ir atspoguļojis jau agrāk izdotā publikācijā¹. Šeit tiek aplūkotas LSDSP un LKP attiecības citā organizācijā — Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomē. Minēto ārpuskolas izglītības organizāciju darbība bija saistīta; liela daļa vadošo darbinieku un lektoru strādāja abās vienlaicīgi. Rīgas Tautas augstskolā gūta pieredze, kā tikt vaļā no komunistiem, kad kopdarbība ar viņiem kļuvusi nevēlama un neiespējama, sociāldemokrātiem lieti noderēja komunistu apkaršanai citās ārpuskolas izglītības organizācijās. Cīņas paņēmienus, ko sociāldemokrāti, sākumā sadarbojoties, bet vēlāk, cīnoties pret komunistiem, pielietoja Rīgas Tautas augstskolā, viņi

ar nelielu laika atstarpi — parasti dažus mēnešus vēlāk — izmantoja Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomē. Pētījumā izmantots ļoti plašs vēstures avotu klāsts: aplūkojamā laikmeta dažādu novirzienu prese, izziņu literatūra, Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Valsts arhīva dokumenti.

Ārpuskolas izglītības atbalsta centra nepieciešamība

Jau pirmajos neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas gados tika dibinātas kultūras un izglītības biedrības. To skaits pārsniedza lietderīgo vajadzību pēc tām. 1925. g. Latvijā bija 2905 kultūras un izglītības biedrības un 342 sporta biedrības. Galvaspilsētā Rīgā 1925. g. darbojās 340 latviešu kultūras un izglītības biedrības.² Tāpēc biedrības, sevišķi laukos, bieži bija ar nelielu biedru skaitu. Pastāvot tik lielam skaitam biedrību ar nesaskaņotu darbību, panākumus gūt varēja tikai to neliela daļa. Aktuāls uzdevums bija novērst biedrību sāncensību, kā arī nedibināt jaunas, nevajadzīgas biedrības. Tāpēc kultū-

ras darbinieku apspriedes un prese mudināja biedrības apvienoties. Minēsim kādu raksturīgu piemēru. Līgotņu Jēkabs avīzē "Jaunatnes Vadonis" vēl 1930. g. pārmeta: "Mēs sadrumstalojamies simtās un tūkstošās mazās biedrībās un biedrībiņās, mūsu spēki izžūst simtās niecīgās tērcītēs, nedodami ne pusi no tā labuma un to panākumu, ko šie spēki varētu dot apvienoti. Vispirms nedibiniet jaunas nevajadzīgas organizācijas! Neskaldiet tieši tā jau sašķeltos tautas spēkus! [...] Kas gribat strādāt, ejiet jau pastāvošās organizācijās! Kur sīkas organizācijas pastāv — palūkojiet, vai nevar tās apvienot? Kas tā par kauna parādību visai latviešu tautai, ka katrā pagastā desmit, divdesmit un vairāk or-

Raiskuma izglītības biedrības ēka. Cēsu apriņķis, 1929.
LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva foto

ganizāciju, kas visas nikuļo, kur pietiktu ar 3 vai 4 darba spējīgām organizācijām! [...] Deviņas desmitdaļas no visām mūsu biedrībām ir smiltis, ko pirmais vējš izputina pa gaisu, bet lielās vienībās apvienota enerģija dara brīnuma darbus.”³ Līdzīgu nosodošu izteikumu attiecībā uz biedrību pārmērīgi lielo skaitu gan presē, gan visādās apspriedēs bija ļoti daudz.

Ārpuskolas izglītības organizāciju konferencēs un apspriedēs to delegāti parasti atzina, ka tautas kultūras līmeņa pacelšanas labad visām viena pagasta kultūras un izglītības biedrībām, neatkarīgi no to politiskā virziena, jāapvienojas vienā spēcīgākā organizācijā, kura sastāvētu no teātra, dziedāšanas, bibliotēkas un citām sekcijām. Taču šo konferenču un apspriežu pieņemtajām rezolūcijām bija tikai ieteikuma raksturs. Biedrības parasti negribēja apvienoties un demokrātiskā valstī tās nevarēja piespiest to darīt pret viņu gribu. Tāpēc mazo biedrību pārmērīgā skaita samazināšana, apvienojot tās lielākās, parasti palika tikai labas ieceres līmenī.

Tā kā liela daļa kultūras biedrību bija ar nelielu biedru skaitu, amatieru teātra izrādēm, kas skaitījās gandrīz galvenā lauku kultūras darba sastāvdaļa, nebija iespējams izraudzīties piemērotus un spējīgus tēlotājus un lomas vajadzēja iedalīt katram, kas vien to vēlējas. Tas pats sakāms par kora sastāvu un citiem kultūras darba veidiem. Pieredzējušu un kvalificētu kultūras darba vadītāju trūkuma dēļ biedrības nereti izraudzījās mazvērtīgu repertuāru. Žurnāls “Ārpuskolas Izglītība” 1925. g. par to ziņoja: “Bezgala daudz dzird želojamiem par lauku biedrību izrikojumu tukšību un priekšnesumu nevērtīgumu. Ludziņas pa lielāki daļai izmeklētas bez kādas mākslinieciskas vērtības kā, piemēram, “Krustmāte Jula no Tulas” utt. Teātris nevis audzina publiku, bet pats “velkas” tai līdz — piemērojas negatīvākiem acumirkļa prasījumiem.”⁴ Biedrību darbs, sevišķi laukos, nebija sistematisks; reizēm saklaušināja kādu lektoru no Rīgas, sarīkoja pie reizes kādu teātra izrādi

vai balli un pēc tam visa darbība apstājās līdz nākamajai reizei — nereti uz pusgadu vai pat gadu. Visu šeit minēto trūkumu rezultātā radās nesaprašanās starp sabiedrību un kultūras darba vadītājiem un dalībniekiem. Biedrības gaudās par sabiedrības garīgo kūturu un pasivitāti, bet sabiedrībā dzirdēja žēlabas par biedrību sagatavoto priekšnesumu neizkoptību un seklumu, kas neapmierinot tieksmi pēc “kaut kā dziļāka, nopietnāka un daiļāka”. Par to, ka veidojās šāds stāvoklis nebūtu pareizi visur vainot tikai biedrību darbiniekus, jo darbību izvērst, sevišķi pirmajos pēckara gados, stipri traucēja gan pieredzes, gan līdzekļu trūkums. Protams, bija arī prāvs skaits kultūras un izglītības biedrību, kas darbojās sekmīgi. Taču pat tad, ja katra biedrība noorganizēja gadā tikai dažus pasākumus, sakarā ar biedrību lielo skaitu kopējais sarīkojumu daudzums arī bija liels vai vismaz pietiekams. Tāpēc galvenais uzdevums bija celt sarīkojumu saturisko un māksliniecisko kvalitāti. Daudzām kultūras biedrībām, īpaši provincē, bija nepieciešama kvalificētu režisoru, lektoru, diriģentu un citu kultūras darba lietpratēju palīdzība, jo pašu spēkiem tās nespēja nodrošināt saviem pasākumiem pieņemamu intelektuālo un māksliniecisko līmeni. Savu problēmu apspriešanai kultūrizglītības biedrības un citas ārpuskolas izglītības organizācijas mēdza sasaukt gan atsevišķu novadu, gan arī visas valsts mēroga ārpuskolas izglītības darbinieku konferences, kurās arvien biežāk izvirzījās jautājums par nepieciešamību biedrību darbības atbalstam dibināt centrālu ārpuskolas izglītības iestādi.

Ārpuskolas izglītības centri

1921. g. 26.–27. augustā notika Latvijas ārpuskolas izglītības darbinieku konference. Tajā kā lektori uzstājās Pēteris Birkerts, S. Lancmanis, Jānis Straubergs, Teodors Līventāls, Kārlis Dziļleja, Arveds Švābe. Atzīstot, ka organizēta un plānveidīga darbība veicinātu ārpuskolas izglītības attīstību, konference nolēma dibināt speciālu centralizētas

vadības orgānu — Latvijas Ārpusskolas izglītības kongresu padomi, kurā jebkura kultūras biedrība vai cita organizācija (juridiska persona) varētu iestāties par kolektīvo biedru. Konferences beigās tika ievēlēta Latvijas Ārpusskolas izglītības kongresu pagaidu padome. Tā sapulcējās 1921. g. 12. septembrī un ievēlēja sev prezidiju piecu cilvēku sastāvā: T. Līventāls, Nikolajs Valters, Vilis Dermanis, Fricis Galenieks, M. Rozentāls. Komunistu vadīto kreiso arodbiedrību pārstāvju aktīvā līdzdalība minētajos pasākumos nepalika bez sekām; Latvijas Ārpusskolas izglītības kongresu pagaidu padomes prezidijā vairākums bija “kreisajiem arodniekiem”, tas ir, komunistiem un viņu atbalstītājiem. Tam bija liela nozīme, jo tieši prezidijs veica visu pirmā Latvijas Ārpusskolas izglītības kongresa sagatavošanas darbu un to darīja “kreiso arodnieku”, tas ir, komunistu interesēs. Pilsoniskā prese sacēla trauksmi, jo par lektoriem kongresā bija iepļānoti “tikai viena, stipri kreisa virziena pārstāvji”.⁵ Iekšlietu ministrija sākumā neatļāva kongresu sasaukt ar ieganstu, ka Izglītības ministrija organizējot līdzīgu apspriedi (1922. g. un vēlāk atsevišķi notika gan kreiso organizāciju sasauktie, gan Izglītības ministrijas organizētie ārpusskolas izglītības kongresi). Tomēr ministru kabinets atļāva kongresu sasaukt, nosakot ierobežojumus: 1) kongresā jāpielaiž Izglītības ministrijas koreferenti; 2) kongresā nedrīkst piedalīties personas ar padomdevēja balss tiesībām; 3) mandātu kontrolē jāpielaiž policija.

Pirmais kreiso organizāciju sasauktais Latvijas Ārpusskolas izglītības kongress notika 1922. g. no 24. līdz 26. martam. No 165 delegātiem ap 90 atbalstīja LKP rezolūcijas. Tas varēja notikt tāpēc, ka LKP vadītās kreisās arodbiedrības un citas organizācijas bija pabeigušas organizēti iestāties par kolektīvajiem biedriem Ārpusskolas izglītības kongresu pagaidu padomē. Pirmā ārpusskolas izglītības kongresa delegātu komunistiskais vairākums, kas uzstājās kā “kreisais arodnieki”, ievēlēja kongresa prezidijā galve-

nokārt savus kandidātus: V. Dermani, Leonu Paegli, Andreju Kurciju, Jāni Sūnu, F. Galenieku, J. Strēlnieku un citus. Visi kongresa lēmumi tika pieņemti komunistu redakcijā, šķiru cīņas garā. Tika prasīts atcelt ārkārtējo stāvokli, amnestēt arestētos un notiesātos komunistus, dot vārda, preses un citas brīvības strādnieku organizācijām (tas ir, komunistiem). Kongresā komunisti prasīja “strādnieku organizācijām idejisku neatkarību no valdības, pašvaldību iestādēm un buržuāzijas ārpusskolas institūtiem”. Praksē tas nozīmētu ļaut pilnīgu komunistiskās aģitācijas brīvību. Kopumā vērtējot kreiso organizāciju sasaukto Pirmo ārpusskolas izglītības kongresu (1922. g. 24.–26. martā), pilsoniskā prese to raksturoja kā “aģitācijas” kongresu, kurā komunistu ideologi iepotēja sabraukušiem delegātiem LKP tēzes ārpusskolas izglītības jautājumos un piekodināja, lai viņi šīs idejas izplatītu uz vietām plašākām masām. Gandrīz visi kongresa referenti uzbruka valdībai. Vēlot Latvijas Ārpusskolas izglītības kongresu padomes locekļus, par “kreiso arodnieku” kandidātiem balsoja 92 delegāti, par sociāldemokrātiem 45 delegāti. Padomē, ievērojot proporcionalitātes principu, ievēlēja četrus sociāldemokrātus: T. Līventālu, Voldemāru Bastjāni, A. Kurciju (viņš līdz 1924. g. bija LSDSP biedrs, bet faktiski solidarizējās ar “kreisajiem arodniekiem”), K. Dziļleju un astoņus “kreisos arodniekus” (tas ir, komunistus un viņu atbalstītājus): V. Dermani, L. Paegli, Linardu Laicenu, dzejnieku Apsesdēlu (istajā vārdā Augusts Apsītis), Henrieti Dermani, F. Galenieku, J. Sermuli, A. Kažoku un vēl pa vienam pārstāvim no 20 organizācijām. Komunistiem un viņu atbalstītājiem tāpat bija vairākums padomes valdē, kurā iegāja L. Paegle, A. Kurcijs, H. Dermane, F. Galenieks un trīs sociāldemokrāti. LKP Rīgas organizācijas konferences (1923. g. septembrī) protokolā atzīmēts, ka Ārpusskolas izglītības kongresu padomē kreisajām organizācijām, tas ir, faktiski komunistiem, ir “nospiedošs vairākums.”⁶ Tas ļāva komunistiem izmantot šo

organizāciju komunistiskai aģitācijai jeb, kā viņi paši rakstīja, “darbaļaužu politiskai izglītošanai”. Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes birojs atradās Rīgā, Merķeļa ielā 1, dz. 3.

Lai mazinātu Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes nozīmi, Latvijas Izglītības ministrija nodibināja otru ārpuskolas izglītības centru — Centrālo izglītības savienību. Rezumējot notikumu attīstību ārpuskolas izglītības jomā, kādā Centrālās izglītības savienības apkārtrakstā teikts: “Gala iznākums: laikā no 1920. līdz 1923. g. galīgi noorganizējās divas ārpuskolas izglītības centrāles. Tās radās kā pretstats viena otrai. Kreisā virziena organizācijas grupējās ap Ārpuskolas izglītības kongresu padomi, pilsoniskās organizācijas ap Centrālo izglītības savienību.”⁷ Centrālo izglītības savienību nodibināja 1923. g. beigās, taču oficiāli savu darbību tā uzsāka ar 1924. g. 1. janvāri. Centrālās izglītības savienības priekšsēdētājs Atis Ķeniņš paziņoja, ka ar Centrālās izglītības savienības dibināšanu “ievadīts Latvijas patstāvīgo kultūrālo organizāciju vienotais darbs pilsoniskās ideoloģijas garā”.⁸ Centrālā izglītības savienība izdeva žurnālu “Ārpuskolas Izglītība” un iestājās par latviešu nācijas vienību un visu šķiru interešu kopību. Pilsonisko un kreiso ārpuskolas izglītības organizāciju kongresi notika atsevišķi. Ar Centrālo izglītības savienību konkurēja vēl viena centrāla pilsoniska organizācija — 1920. gadā nodibinātā Latvijas Kultūras veicināšanas biedrība. Tā noraidīja Centrālās izglītības savienības virsvadību, bet atzina par iespējamu sadarbību uz “federācijas pamatiem”.⁹ Tam bija pamats, jo Latvijas kultūras veicināšanas biedrība ar savu lielo nodaļu skaitu (dažādos gados nodaļu skaits svārstījās no 150 līdz 216) aptvēra visus Latvijas reģionus.

Kaut gan Centrālā izglītības savienība bija nodibināta kā pretstats Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomei, aizēnot kongresu padomes darbu tai neizdevās. Vispirms jau apvienoto biedrību skaita ziņā — Latvijas

Kārlis Dziļleja — LSDSP darbinieks, rakstnieks, literatūrkritiķis, žurnālists, Latvijas Ārpuskolas izglītības padomes un Rīgas Tautas augstskolas lektors un darbinieks. Fotografējis G. Vilciņš. LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva foto

Ārpuskolas izglītības kongresu padomē bija iestājušās ap 500 kultūras biedrības. Turklāt Centrālajai izglītības savienībai pietrūka aktivitātes. Piem., uz Centrālās izglītības savienības sapulci 1926. g. 29. decembrī no 180 tajā ietilpstošām kolektīvām biedrēm (galvenokārt kultūras biedrībām) savus pārstāvjus bija atsūtījušas tikai 18, kas sastādīja 10 % no kopskaita.¹⁰ Centrālā izglītības savienība izdeva žurnālu “Ārpuskolas Izglītība”, taču tam bija maz abonentu, pat daudzas kultūras biedrības, kas bija Centrāl-

lās izglītības savienības kolektīvās biedres, to neabonēja. 1924. g. Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes lektori nolasīja 277 lekcijas, ko apmeklēja ap 40 000 klausītāju. Turpretim Centrālā izglītības savienība šajā gadā sarīkoja tikai 123 lekcijas, kuras apmeklēja 21 630 klausītāju, tas ir, gandrīz divreiz mazāk.¹¹ Latvijas Kultūras veicināšanas biedrība 1924. gadā bija sarīkojusi 165 lekcijas, kuru klausītāju kopskaits 31 397.¹² Pilsonisko ārpuskolas izglītības organizāciju pasivitāte satrauca Centrālās izglītības savienības vadītājus. 1927. g. kādā Centrālās izglītības savienības apkārtrakstā kolektīvajām biedrēm uzsvērts, ka "pilsoniskās organizācijas savu kultureli sabiedrisko jautājumu apspriešanā līdz šim izrādījušās vienaldzīgas un apātiskas, turpretim partiju un saimniecisko jautājumu apspriedes, "dienas" un "nedēļas" skaita dalībniekus vairāk simtos."¹³ Turpat arī norādīts, ka daudz mazāk izglītooti sociāldemokrātu organizāciju sapulcēs un centrāļu kongresos dalībnieku netrūkst. Centrālā izglītības savienība bija noraižējusies, ka ir aprindas, kas šo kūtrumu redz tikai pie pilsoņiem un var sākt prasīt, lai valsts pabalsti vairs netiktu izsniegti pilsoņu kultūras organizāciju centrālēm, jo tajās apvienotās biedrības neuzrādot pašdarbības. Meklējot pasivitātes un aktivitātes cēloņus, Centrālā izglītības savienība secināja, ka "ne tik daudz kultūras, cik politiskas cīņas jautājumi rada pilnas zāles kreiso organizāciju ārpuskolas izglītības kongresos."¹⁴ Tas jāsaprot tā, ka pilsoņu politiskās partijas netiecās pakļaut savai tiešai vadībai ārpuskolas izglītības organizācijas, jo ārpuskolas izglītības iestādēm esot jābūt neatkarīgām no politiskām partijām. Turpretim LSDSP un LKP biedri pildīja savas partijas uzdevumus darboties ārpuskolas izglītībā, lai, zem zinātnes maskas izplatot tur savu partiju ideoloģiju, stiprinātu to ietekmi sabiedrībā. Darbība ārpuskolas izglītībā bija kreiso partiju politiskās darbības nozīmīga nozare. Laikraksts "Latvijas Sargs" 1927. g. pauda viedokli, ka LSDSP „par valsts naudu

propagandē Marksa baušļus un vāc partijai biedrus”¹⁵.

Viens no galvenajiem Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes uzdevumiem bija apgādāt kultūras organizācijas, sevišķi provincē, ar kvalificētiem lektoriem. Tās rīcībā bija ap 50–60 lektoru. Pazīstamākie "kreiso arodnieku" lektori bija L. Paegle, L. Laicens, A. Kurcijs, Andrejs Jablonskis, Fricis Goliats, Fricis Galenieks, Konstantīns Mežulis, Otto Grīnbergs, J. Sūna, A. Krūmiņš, A. Leja, K. Zamuels, Edgars Abzalons, Kārlis Iesalnieks, A. Putniņš, T. Vilks, A. Deglavs, N. Skulte. Sociāldemokrātu, viņiem simpātizējušo bezpartijisko un citu virzienu lektori bija Pauls Kalniņš, Bruno Kalniņš, Jānis Grots, Voldemārs Rode, Rūdolfs Drillis, A. Kažoks, Kārlis Dēķens, Jānis Straubergs, Jānis Aberbergs, Otto Briķšķe, Kristaps Eliass, Roberts Bīlmanis, A. Liberts. Ļoti aktīvi "kreiso arodnieku" lektori bija L. Paegle, L. Laicens un A. Kurcijs. Viņi brauca ar lekcijām pa visu Latviju, runādami par visdažādākajiem tematiem: ārpuskolas izglītību, proletārisko mākslu, pedagogiju, zinātnisko ateismu, literatūru. Panākumus veicināja tas, ka viņi bija pazīstami dzejnieki. "Kreiso arodnieku" lektori savās lekcijās propagandēja komunistisko ideoloģiju, cildināja PSRS "sasniegumus" un tās ārējo un iekšējo politiku. L. Paegle lasīja lekcijas par tematiem "Likums un taisnība", "Sievietes stāvoklis sabiedrībā". L. Laicena lekciju temati bija "Latvijas cietumi", "Nacionālisms un kultūra", "Kultūra un revolūcija". F. Goliats runāja par tematu "Šķiru cīņas elementi agrāk un tagad". A. Kurcija lekciju temati "Cīņa par sociālismu", "Zinātniskais pasaules uzskats", "Jaunatnes loma tautas kultūras veidošanā". O. Grīnbergs lasīja lekcijas "Strādnieku šķira un reliģija", "Strādnieku jaunatne un sociālisms". Kreisajās biedrībās iecienīti lektori bija arī F. Galenieks, R. Drillis, A. Jablonskis, Kārlis Dzelzītis, A. Krūmiņš, Pēteris Birkerts. Lekcijas lasīja arī tā sauktie „darba studenti” Kārlis Iesalnieks un Edgars Abzalons.

Ar katru gadu pieauga to lekciju īpatsvars, kurās “kreisie arodnieki”, pārkāpjot komunistu un sociāldemokrātu kopdarbības jeb kultūras koalīcijas ietvaros paredzēto “savstarpējas neapkaršanās” principu, kritizēja LSDSP kā partiju un tās līderus. Tāpat kā Tautas augstskolu biedrībā arī Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomē starp sociāldemokrātiem un komunistiem izvērās asa idejiska un organizatoriska cīņa. Komunisti kopdarbību ar sociāldemokrātiem izmantoja LSDSP diskreditācijai, cenšoties gūt pār to idejisku un organizatorisku pārsvaru.

Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes pārreģistrācija

Pēc veiksmīgās Tautas augstskolu biedrības “šturmēšanas” 1924. g. 3. septembrī LSDSP biedri sāka tādā pašā veidā gatavot vadošo pozīciju pārņemšanu Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomē. 1925. g. 25. un 26. janvārī Rīgā notika trešais kreiso organizāciju sasauktais ārpuskolas izglītības kongress. Tajā piedalījās 274 balsstiesīgi delegāti no 141 organizācijas.¹⁶ Sociāldemokrāti bija mobilizējuši savus spēkus, lai nodrošinātu sev balsu vairākumu. Viņu vadītās organizācijas bija iestājušās par kolektīvajām biedrēm Ārpuskolas izglītības kongresu padomē. Uz kongresu ieradās 20 sociāldemokrātu vadītās Strādnieku sporta savienības (SSS) delegāti un 31 LSDSP pārstāvis.¹⁷ Šādā veidā radītais sociāldemokrātu vairākums nedeva “kreiso arodnieku” opozīcijai nevienu vietu ne mandātu, ne redakcijas, ne kādā citā komisijā. Tas izraisīja sašutumu komunistos, kuru žurnāls par notikušo ziņoja: “Kongresa sākumā tendenciozi vienpusīgie sportsmeni (Tas ir, SSS sportisti. — *Aut.*) forsēja prezidiju un dažādo komisiju vēlēšanas, nepielaižot viņos nevienu priekšstāvi no uzstādītiem sarakstiem ārpus sociāldemokrātijas.”¹⁸ Vēlot Ārpuskolas izglītības kongresu padomi pēc proporcionālā principa, “kreisie arodnieki” jaunajā padomē tomēr ieguva piecas vietas no 12. Par sociāldemokrātu sarakstu Nr. 1

bija nodotas 154 balsis, bet „kreiso arodnieku”, tas ir, komunistu saraksts Nr. 2 ieguva simt balsis¹⁹. Par padomes priekšsēdētāju kļuva tai laikā pazīstams sociāldemokrātu sabiedriskais darbinieks R. Bīlmanis. Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes valdē ievēlēja četrus sociāldemokrātus: K. Dēķenu (priekšsēdētājs), Voldemāru Rodi (sekretārs), Robertu Bīlmani, K. Dziļleju un trīs “kreisos arodniekus”: A. Kurciju, S. Revaldu, F. Galenieku. “Kreiso arodnieku” pozīcijas valdē vājināja F. Galenieka tuvināšanās labējiem sociāldemokrātiem, no septiņām balsīm valdes sēdēs “kreisajiem” palika tikai divas balsis. Trešā kreiso partiju sasauktā Ārpuskolas izglītības kongresa vēlēšanu rezultāti nozīmēja sociāldemokrātu pārliecinošu uzvaru pār “kreisajiem arodniekiem”. Drīz pēc kongresa sociāldemokrāti visādi mēģināja samazināt sabiedriska satura lekciju īpatsvaru, kaut gan paši agrāk bija uzsvēruši pretējo. Šāda nostāja bija cīņas metode pret “kreisajiem arodniekiem”, jo tieši viņu lektori visvairāk lasīja lekcijas ar šādu saturu. Otrkārt, pieprasījums pēc marksistiska satura lekcijām sabiedrībā kritās. Sociāldemokrātus tagad atbalstīja bijušais “kreisais arodnieks” F. Galenieks. Viņš Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes 1926. g. 11. aprīļa plenārsēdē teica: “Pēdējā laikā stipri pieaudzis sabiedriska rakstura lekciju skaits, kurš būtu jāmēģina samazināt, pieprasot cita rakstura lekcijas.”²⁰ “Kreisie arodnieki” turpināja aizstāvēt savus lektoros, jo, pēc viņu teiktā, “sabiedriska satura lekcijas idejiskā ziņā sniedz vairāk kā lekcijas par dažādiem neitrāliem jautājumiem”²¹. “Kreiso arodnieku” uzskatus šajā un citās sēdēs enerģiski aizstāvēja A. Kurcijs. Viņš pārmeta sociāldemokrātiem, ka Ārpuskolas izglītības kongresu padome nepietiekoši norobežojoties no pilsoniskām organizācijām. Tātad, kaut gan pēc trešā Ārpuskolas izglītības kongresa (1925. g. 25.–26. janvārī) sociāldemokrāti kļuva par noteicējiem padomē un valdē, viņiem tomēr bija jārēķinās ar “kreiso arodnieku” opozīcijas pretdarbību.

Tāpēc LSDSP darbinieki nolēma vispār atbrīvoties no “kreisajiem arodniekiem”.

1926. g. 31. oktobrī sociāldemokrāti sasauca Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomes plenārsēdi un iesniedza priekšlikumu likvidēt šo organizāciju un tās vietā dibināt citu — biedrību savienību ar līdzīgu nosaukumu “Latvijas Ārpuskolas izglītības padome”. Šādu ierosinājumu viņi motivēja ar nepieciešamību uzlabot darbu. “Kreiso arodnieku” pārstāvji gan izteica protestu, bet, būdami mazākumā, neko nespēja panākt. Ar 17 balsīm par un astoņām balsīm pret tika pieņemts lēmums likvidēt Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomi līdz kreiso organizāciju ceturttā Ārpuskolas izglītības kongresa sasaukšanas dienai — 1927. g. 3. janvārim.

1926. g. 6. decembrī notika jaunās biedrību savienības — “Latvijas Ārpuskolas izglītības padome” dibināšanas sapulce, uz kuru ieradās delegāti no sociāldemokrātu vadītā Latvijas Arodbiedrību centrālbiroja, biedrības “Darba jaunatne”, LSDSP Rīgas organizācijas, LSDSP CK, Latvijas Universitātes studentu biedrības “Klints”, Tautas augstskolu biedrības, biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” (SSS) un citām sociāldemokrātu vadītām organizācijām; savus delegātus bija atsūtījušas 16 organizācijas. Uz šo sapulci sociāldemokrāti nebija uzaicinājuši nevienu “kreiso arodnieku” vadīto organizāciju pārstāvi, tāpēc jaunās biedrību savienības dibināšanas procesā neradās nekādi šķēršļi.

1927. g. 3. janvārī darbu sāka ceturtais kreiso organizāciju sasauktais Latvijas Ārpuskolas izglītības kongress. Tajā balsu attiecības starp sociāldemokrātiem un “kreisajiem arodniekiem” bija 179 pret 105 par labu sociāldemokrātiem.²² Sociāldemokrātu runātāji kongresā bija vienis prāti, ka “kreisie arodnieki” (tas ir, komunisti) jauc, saskalda un apdraud kultūras darbu. Viņi gan runā par vienotu darbu, bet uz vietām ir lielākie naida un skaldišanās ienesēji. Vadošs LSDSP darbinieks K. Dēķens teica: ““Kreisie” runā

par vienotu fronti, bet paši katrā vārdā šķiro “labais” un “kreisais”. Tas neliecina par to, ka nopietni tiek meklēta saprašanās. [...] Laicens sola mūs apkarot un atrod, ka vienotā fronte ir izvesta tikai tad, ja klausā viņiem. Šādai vienībai grūti ticēt.”²³ Viņu papildināja R. Bīlmanis: “Laicens sauc uz aktivitāti, uz vienotu kultūras darbu. Maz cerību, ka šāds darbs iespējams. Ja “kreiso” kulturelais darbs un vienotās frontes sludināšana izpaužas kāju dauzīšanā un trokšņošanā, tad tas godu nedara ne Laicenam, ne citiem un nesola arī nekādas labas izredzes nākotnē.”²⁴ Komunistus atbalstošo oratoru L. Laicenu un K. Mežuļa aicinājumi uz vienotu kultūras darbu sociāldemokrātos atbalsi neguva. Kongress ar pārliecinošu balsu vairākumu (173 par un 105 balsīm pret) piekrita likvidēt Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomi un tās mantu nodot jau 1926. g. 6. decembrī nodibinātajai jaunajai organizācijai ar līdzīgu nosaukumu — biedrību savienībai “Latvijas Ārpuskolas izglītības padome”.²⁵ Komunisti K. Mežulis nosauca balsošanu kongresā par nodevīgu un kongresa vairākumu, kas bija nobalsojis pret “kreiso arodnieku” tēzēm, par nodevējiem. Kongress par necienīgu un nekulturālu uzvešanos K. Mežuli izslēdza no kongresa. Sociāldemokrāti un citi runātāji viņa uzstāšanos raksturoja kā “mazu atspoguļojumu” no tās neiecietības, ko “kreisie” [Tas ir, komunisti. — *Aut.*] izrāda pret pārējo strādniecību, ar to ārkārtīgi traucējot kultūras darbu. Visur, kur rīkojoties “kreisie”, strādniecība pie īsta kultūras darba nemaz netiekot. Skandālisti un rupji demagogi kultūras darbā esot vismazāk ciešami. “Kreisie” gan aicinot uz vienotu kultūras darbu, bet uz vietām viņi esot lielākie naida un skaldišanās ienesēji. No tādiem vīriem kā K. Mežulis un viņam līdzīgiem nevarot gaidīt kultūras darbu.

Nākamajā dienā — 1927. g. 4. janvārī — sanāca vēl viens kongress, ko bija saukusi jaunā biedrību savienība — Latvijas Ārpuskolas izglītības padome. Šā kongresa prezidijā un referentu sarakstā bija paredzēti

Mālpils–Knieđiņu Izglītības biedrības valdes un revīzijas komisijas locekļu grupa. Pirmajā rindā trešais no kreisās — valdes priekšnieks Ķiploks. Mālpils pagasts, Rīgas apriņķis, 1930.–1934. Fotografējis K. Kapiņš. LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva foto

tikai LSDSP biedri un viņu līdzjutēji. Kongress ievēlēja Latvijas Ārpusskolas izglītības padomē septiņus sociāldemokrātu izvirzītos kandidātus: K. Dziļleju (priekšsēdētājs), V. Rodi (sekretārs), R. Bilmani, R. Drilli, A. Ruciņu, A. Serdantu, J. Kalēju. Pēc pārrēģistrācijas sociāldemokrāti jaunās padomes kolektīvo biedru skaitā neuzņēma nevienu komunistu vadīto organizāciju. 1927. g. sākumā sociāldemokrātiskā Ārpusskolas izglītības padome izslēdza no lektoru saraksta “kreiso arodnieku” lektorus L. Laicenu, J. Jablonski, O. Grīnbergu, A. Krūmiņu, K. Iesalnieku, E. Abzalonu, K. Mežuli, A. Leju, K. Zamuelu un citus. Turpmāk pie lekciju lasīšanas tika pieļauti tikai sociāldemokrātiem pieņemami lektori. Latvijas Ārpusskolas izglītības padomes sēde 1927. g. 12. martā nolēma iesaistīt kā lektorus labākos sociāldemokrātiskās kustības darbiniekus²⁶. 1928. g. 17. decembrī padome nolēma, ka “visiem lektoriem aizliegts sa-

vās lekcijās uzstāties pret kādu no Savienībā ietilpstošajām organizācijām, kā arī nokritizēt viņu darbību”²⁷. Lektoriem, kas to neievēros, tika piedraudēts ar izslēgšanu no lektoru saraksta. Tā kā Ārpusskolas izglītības padomes kolektīvo biedru skaitā liela daļa organizāciju bija sociāldemokrātiskas, ar šo lēmumu sociāldemokrāti faktiski aizliedza lektoriem kritizēt LSDSP. Latvijas Ārpusskolas izglītības padomes sēdēs sociāldemokrāti neslēpa, ka šī organizācija strādā par labu LSDSP. Padomes sekretārs V. Rode 1928. g. 17. decembra sēdē teica: “Lekcijas sarīkotas visvairāk Valmieras apriņķī. Lekciju labvēlīgais iespaids uz sabiedriskās domas novirzīšanu mums [*Tas ir, LSDSP. — Aut.*] labvēlīgā garā spilgti redzams. Kur bijis visvairāk lekciju, tur balsošanas rezultāti mums stipri labvēlīgi.”²⁸ Komunistu presē parādījās daudz rakstu, kuros sociāldemokrāti tika saukti par strādnieku kustības šķeltniekiem. Sociāldemokrātiem

tika pat draudēts: “Tiro kultūru sludinādami, viņi sludina šķiru sadarbību tāpat kā fašisti. Sociāldemokrāti par to atbildēs strādnieku šķirai savā laikā.”²⁹ Latvijas Ārpusskolas izglītības padomes valde atzina šādus rakstus par demagoģiskiem un nolēma uz tiem nereaģēt, izņemot sevišķi svarīgus gadījumus.”³⁰

Pēc komunistu un viņu vadīto organizāciju atšķelšanas 1927. g. janvārī Latvijas Ārpusskolas izglītības padomes darbs noritēja daudz mierīgāk. Nelieli strīdi tagad izcēlās pašas LSDSP iekšienē starp kreisā novirziena un labējā jeb mēreni valstiskā novirziena sociāldemokrātiem. 1927. g. jūnijā Jēkabpilī notika dziesmu svētki, kur sociāldemokrātu organizācijas “bez kaut kādiem aizspriedumiem un iebildumiem” uzstājās kopā ar aizsargiem. 1928. g. sākumā notika lauku pašdarbības teātru konference, kur lietišķi apspriedās Latvijas Ārpusskolas izglītības padomes, Centrālās izglītības savienības un Latvijas Kultūras veicināšanas biedrības delegāti. Tas nozīmē, ka Ārpusskolas izglītības padomē tolaik noteicošā loma bija labējā novirziena sociāldemokrātiem. Pret viņu rīcību iebilda kreisie sociāldemokrāti. Ārpusskolas izglītības padomes loceklis sociāldemokrāts O. Briksķe 1928. g. 13. aprīļa sēdē teica: “Ar lauku teātru konferenci esam nodibinājuši vienotu fronti ar pilsoņiem, kas nav pielaižams. Dažās strādnieku organizācijās notiek novirzīšanās no sociālistiskās kultūras.”³¹ Arī daži citi kreisie LSDSP biedri norādīja, ka daudzos pasākumos trūkst idejiskas skaidrības un savu kultūras politikas principu. Sociāldemokrāts K. Dziļleja izteicās pat ļoti kritiski: “Mūsu kultūras politika pārdzīvo krīzi. Sarīkojumi tiek rīkoti ne tik daudz idejiskās skaidrības iegūšanai kā materiālo līdzekļu iegūšanai.”³² Sociāldemokrātu izteikumi liecina, ka viņi nespēja atbrīvoties no “kopīgā celma” [tas ir, kopīgās pagātnes un marksistiskās ideoloģijas] ar komunistiem un dogmatiski turējās pie agrāko laiku uzskatiem par sabiedrības dalīšanos divās naidīgās daļās un nesamierināmu šķiru cīņu starp tām.

Viņi, tāpat kā komunisti, sludinot šķiru naidu un pilsoņu karu, kūdīja vienu iedzīvotāju daļu pret otru. LSDSP ar savu taktiku — nemiera sēšanu, pastāvīgu masu musināšanu ielu demonstrācijās un rakstiem presē — centās izsaukt tautā neapmierinātību un ar to grāva tautas un valsts vienību, ticību pašu valstij. Pēc 1934. g. 15. maija apvērsuma LSDSP un tās vadītās organizācijas tika slēgtas.

Avoti un piezīmes

- 1 Gavars P. Sociāldemokrātu un komunistu kopdarbība un savstarpēja politiska cīņa Rīgas Tautas augstskolā (1920–1934). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 2014. 68 (3/4): 85–101.
- 2 Kultūras biedrību saraksts. *Ārpusskolas Izglītība*. 1925. 1: 26.
- 3 Līgotņu J. Nevēlams virziens mūsu kultūras darbā. *Jaunatnes Vadonis*. 1930. 16. janv. 1. lpp.
- 4 Lauku izrikojumi. *Ārpusskolas Izglītība*. 1925. 1: 15.
- 5 Kroders A. Ārpusskolas izglītības kongress. *Latvijas Kareivis*. 1922. 18. febr. 1. lpp.
- 6 LVA PA, 240. f., 1. apr., 473. l., 221. lp.
- 7 LVVA, 1632. f., 2. apr., 459. l., 3. lp.
- 8 Turpat, 1270. l., 2. lp.
- 9 LVVA, 2377. f., 1. apr., 5. l., 38. lp.
- 10 LVVA, 1826. f., 2. apr., 13. l., 44. lp.
- 11 Rode V. Ārpusskolas izglītības organizācijas Latvijā. *Domas*. 1925. 4: 315.
- 12 Turpat.
- 13 LVVA, 1826. f., 1. apr., 160. l., 19. lp.
- 14 Turpat, 2. apr., 13. l., 44. lp.
- 15 Tautas un valsts kases muļķotāji, resp. “Latvijas Ārpusskolas izglītības kongress”. *Latvijas Sargs*. 1927. 19. janv. 1. lpp.
- 16 III Vispārējais Latvijas Ārpusskolas izglītības kongress. *Strādnieku Vienība*. 1925. 31. janv. 13. lpp.
- 17 Turpat.
- 18 Turpat.
- 19 Trešais vispārējais Latvijas ārpusskolas izglītības kongress. *Strādnieku Avīze*. 1925. 30. janv. 2. lpp. 3. ārpusskolas izglītības

- kongress. *Sociāldemokrāts*. 1925. 30. janv. 2. lpp.
- ²⁰ LVVA, 2911. f., 1. apr., 1. l., 3. lp.
- ²¹ Turpat.
- ²² LVA PA., 240. f., 2. apr., 216. l., 4. lp.
- ²³ Latvijas Ārpuskolas izglītības kongress. *Sociāldemokrāts*. 1927. 6. janv. 2. lpp.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Latvijas Ārpuskolas izglītības kongress. *Sociāldemokrāts*. 1927. 4. janv. 3. lpp.
- ²⁶ LVVA, 2911. f., 2. apr., 1. l., 16. lp.
- ²⁷ Turpat, 71. lp.
- ²⁸ Turpat, 70. lp.
- ²⁹ Ārpuskolas izglītība. *Darba Jaunatnes Ceļš*. 1928. 5: 6.
- ³⁰ LVVA, 2911. f., 2. apr., 1. l., 44. lp.
- ³¹ Turpat, 55. lp.
- ³² Turpat, 56. lp.

DIE POLITISCHEN KÄMPFE IM LETTLÄNDISCHEN RAT DES KONGRESSES FÜR AUSSERSCHULISCHE BILDUNG (1921–1934)

Paulis Gavars

Zusammenfassung

Schlüsselwörter: *ausserschulisches Bildungswesen, Sozialdemokraten, Kommunisten, die einheitliche Kulturfront*

Die Mitglieder der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Lettlands und der Kommunistischen Partei Lettlands entfalteten eine rege Tätigkeit in den Organisationen für ausserschulische Bildung, um durch die Verbreitung der marxistischen Ideologie den Einfluss ihrer Parteien in der Gesellschaft zu stärken. Bis 1926 arbeiteten beide Parteien im Lettländischen Rat des Kongresses für ausserschulische Bildung zusammen; es wurde die Taktik der Kulturkoalition oder der einheitlichen Kulturfront verwirklicht. Die Kommunisten missbrauchten diese Zusammenarbeit zur Diskreditierung der Sozialdemokraten und strebten danach, Überhand zu nehmen; doch die Sozialdemokraten leisteten ihnen einen gut organisierten Widerstand. Deswegen erfolgte ein harter ideologischer und organisatorischer Kampf zwischen beiden Parteien. Die Sozialdemokraten sicherten sich die Stimmenmehrheit im Lettländischen Rat des Kongresses für ausserschulische Bildung und in dem von linken Organisationen einberufenen vierten Kongress für ausserschulische Bildung, der am 3. Januar 1927 stattfand. Die Sozialdemokraten stellten einen Antrag, den Lettländischen Rat des Kongresses für ausserschulische Bildung zu liquidieren und statt seiner einen neuen Verein mit ähnlichem Namen — den Lettländischen Rat für ausserschulische Bildung — zu gründen. Diese Anregung begründeten sie mit der Notwendigkeit die Arbeit zu verbessern. Die Kommunisten erhoben Protest gegen diesen Vorschlag, doch sie hatten viel weniger Stimmen und deshalb konnten nichts erreichen. In die neue Organisation wurden die von Kommunisten geleiteten Vereine nicht aufgenommen. Künftig nutzten die Sozialdemokraten den Lettländischen Rat für ausserschulische Bildung für Massenagitationsarbeit ihrer Partei störungsfrei aus. Nach dem Staatsstreich von 15. Mai 1934 wurde die Sozialdemokratische Arbeiterpartei Lettlands und die von ihr geleiteten Organisationen geschlossen.